

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОЛЕСНІЧЕНКО Вадим Васильович

УДК 340.11:341.174(4)

**ПРИНЦИПИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ДАМІРЛІ Мехман Алішах огли,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
дійсний член Академії правових наук України
РАБІНОВИЧ Пет ро Мойсейович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук, доцент
ДОЛМАТОВА Нат алія Іванівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри теорії та історії держави
і права.

Захист відбудеться 6 лютого 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 4 січня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Принципи права є однією з важливих категорій сучасної юридичної науки і це не випадково, тому що принципи права об'єктивно властиві праву, саме в принципах права відбито його сутність у всьому різноманітті. Принципи права значною мірою визначають специфіку і зміст будь-якої правової системи. Тому з ними пов'язані першорядні питання загальнотеоретичного правознавства. Аналіз особливостей, функцій, системи і змісту принципів права дозволяє виявити основи формування системи права, специфіку тієї чи іншої правової системи.

Із цього погляду особливо актуальним є дослідження принципів права унікального наднаціонального інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу. Актуальність такого дослідження обумовлена, з одного боку, тим, що в даний час європейська правова інтеграція є феноменом, який всебічно розвивається, вивчення якого здатне збагачувати загальнотеоретичну юриспруденцію, тому що сама природа Європейського Союзу накладає відбиток на всі аспекти права (у тому числі на його принципи), який створюється в рамках цього об'єднання. Важливість загальнотеоретичної розробки проблем принципів права Європейського Союзу пов'язана з відсутністю єдиних теоретичних уявлень стосовно поняття, функцій і системи цих принципів, їхнім визначенням і виявленням у правозастосовній діяльності. Особливу актуальність являє собою вивчення принципів права ЄС також у контексті нового документа – Лісабонського договору (чи Договору про реформу), підписаного 13 грудня 2007 р., що являє собою спробу здійснити саму масштабну реформу правових устоїв Союзу за весь час його існування. Цей документ передбачає зміни у багатьох елементах правової системи. Вони стосуються також системи і змісту принципів права Європейського Союзу.

З іншого боку, актуальність дослідження принципів права Європейського Союзу викликана тим, що Україна поступово стає повноправним членом родини європейських народів, бере активну участь у процесах європейської регіональної правової інтеграції. У процесі співробітництва і взаємодії України з Євросоюзом, особливо для зближення українського національного законодавства із законодавством ЄС першорядне значення має саме облік принципів права ЄС, оскільки процеси уніфікації і гармонізації здійснюються, насамперед, на основі цих принципів. А це, у свою чергу, вимагає відповідної наукової розробки. Слід зазначити, що останніми роками різні загальнотеоретичні аспекти права Європейського Союзу стали предметом дослідження ряду українських і російських учених. Зокрема, С. А. Беляєв, М. М. Гнатовський та А. Х. Саїдов досліджували проблеми європейського правового простору, Е. В. Журавльов, Н. М. Онищенко, С. О. Сереброва та І. А. Чернишов – правову природу Європейського Союзу, особливості правової системи Європейського Союзу та її формування, А. Я. Капустін і Н. Б. Шеленкова – співвідношення європейської інтеграції, політики і права, С. В. Єршов і С. С. Селіверстов – співвідношення наднаціонального права з національним правом держав-членів ЄС і міжнародним правом, М. А. Дамірлі, А.З. Рассмагіна, К. В. Смірнова й О. В. Стрельцова – джерела права ЄС і т.д. Однак, незважаючи на зростаючу увагу до права ЄС, багато

актуальних загальнотеоретичних проблем права Європейського Союзу, у тому числі пов'язані з природою, особливостями і системою принципів права ЄС, дотепер залишаються недослідженими. Таким чином, монографічне загальнотеоретичне дослідження принципів права Європейського Союзу на сьогоднішній день є відсутнім.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до програми Міністерства освіти і науки України «Актуальні проблеми будівництва демократичної, соціальної правової держави відповідно до положень Конституції України» і загальної теми наукових досліджень Одеської національної юридичної академії на 2006–2010 рр. «Традиції і новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970). Тема дисертаційного дослідження є також складовою частиною наукових досліджень на 2006–2010 рр. кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії, що здійснює розробку наукової теми «Традиції і оновлення в правовому житті України (теоретичний аспект)».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний загальнотеоретичний аналіз принципів права Європейського Союзу, а саме таких аспектів принципів права, як поняття, особливості, функції, генезис і система.

Досягненню зазначеної мети служитимуть вирішення таких завдань:

надати загальнотеоретичну характеристику принципів права і виявити методологічні основи дослідження принципів права Європейського Союзу;

піддати загальнотеоретичному аналізу проблеми, пов'язані з принципами права Європейського Союзу;

дослідити генезис і джерела принципів права Європейського Союзу;

виявити специфічні особливості принципів права Європейського Союзу, визначити їхню роль і значення, а також функції у правовій системі Союзу;

сформулювати поняття «принципи права ЄС», уточнити його співвідношення з поняттям «цінності ЄС»;

розглянути і критично осмислити існуючі підходи до класифікації принципів права Європейського Союзу;

розглянути зміни і доповнення в системі і змісті принципів права Європейського Союзу відповідно до Лісабонського договору;

проаналізувати систему принципів права ЄС, надати їхню авторську класифікацію.

Об'єктом дослідження є принципи права Європейського Союзу як складової частини його правової системи.

Предметом дослідження є такі загальнотеоретичні проблеми принципів права Європейського Союзу, як поняття, особливості, функції, генезис, джерела і система.

Методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань автор спирався на методи пізнання, виявлені і розроблені сучасною наукою й апробовані дослідницькою практикою.

Одним із ведучих для цього дослідження є системний підхід, який дозволяє розглядати принципи права як відносно самостійну систему, а також як важливу складову правової системи, визначити у цій системі їхні місця і зв'язки з іншими компонентами, класифікувати їх в окремі категорії (групи). Ведучими конкретними методологічними інструментами в рамках системного підходу є структурний і функціональний аналізи. Якщо перший спрямований на розкриття структури систем, то другий – на виявлення їхніх функцій, які є формами, способами життєдіяльності системи та її компонентів.

Для цього дослідження неабияке значення мають також історико-генетичний метод, що застосовується для вивчення генезису принципів права ЄС, послідовного розкриття властивостей, функцій і змін у процесі їхнього історичного руху, порівняльно-правовий метод, який дає можливість розкривати сутність досліджуваних явищ і за подібністю і за розбіжністю притаманних їм властивостей, а також здійснювати порівняння у просторі і часі, тобто по горизонталі і вертикалі, аксіологічний (ціннісний) підхід, що дозволяє співвіднести принципи права ЄС із цінностями, що є загальним надбанням європейських народів. Оскільки правова система ЄС є для нас «іншою» системою, остільки її повноцінне розуміння, подолання відстані, дистанції між правовими системами України і Європейського Союзу вимагали використання також герменевтичних процедур.

Для досягнення поставленої мети в роботі використовувалися також закони і категорії діалектики (єдності історичного і логічного, абстрактного і конкретного, загального й особливого, одиничного й унікального) і формально-логічні прийоми (аналіз і синтез, індукція і дедукція).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять норми установчих документів Європейських співтовариств і Європейського Союзу, рішення Суду Європейських співтовариств, а також норми актів вторинного права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне загальнотеоретичне дослідження поняття, особливостей, функцій, генезису, джерел і системи принципів права Європейського Союзу.

Наукова новизна здійсненого дослідження конкретизується у такому:

уперше:

розкрито особливості принципів права Європейського Союзу;

розроблено поняття «цінності Європейського Союзу», виявлено його співвідношення з поняттям «принципи права Європейського Союзу»;

виявлено роль і функціональне значення принципів права у правовій системі Європейського Союзу; виділено і проаналізовано такі функції принципів права, як регулятивна, охоронна, стабілізуюча, перетворююча, інтегративна, комунікативна й інтерпретаційна;

запропоновано авторське визначення системи принципів права Європейського Союзу із застосуванням синтетичного підходу;

проаналізовано зміни і доповнення в системі і змісті принципів права Європейського Союзу відповідно до Лісабонського договору;

удосконалено поняття «принципи права ЄС», «функції принципів права ЄС» і «система принципів права ЄС»;

набули подальшого розвитку:

загальнотеоретичні проблеми принципів права;
питання генезису і джерел принципів права Європейського Союзу.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки можуть бути використані у:

сфері науково-дослідної діяльності – для подальшого вивчення багатьох загальнотеоретичних проблем права;

сфері нормотворчої і правозастосовної діяльності – при проведенні перспективної правової політики України, у ході модернізації українського законодавства;

навчальному процесі – при підготовці навчально-методичної літератури і написанні загальних робіт з теорії права; при підготовці лекцій і проведенні семінарських занять по дисциплінах «Теорія держави і права», «Право Європейського Союзу», «Порівняльне правознавство» і спецкурсів із цих дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовані на засіданнях кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії, у доповідях на наукових конференціях, зокрема, на: Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правового регулювання господарської діяльності в сучасній Україні» (19 грудня 2008 р., м. Сімферополь); III Всеукраїнському круглому столі «Актуальні проблеми філософії права (юридична герменевтика)» (12–13 грудня 2008 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції «Роль і місце ОВС у перебудові демократичної правової держави: сучасний стан, проблеми і шляхи вирішення» (10 квітня 2009 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького й аспірантського складу Одеської національної юридичної академії «Правове життя сучасної України» (5–6 червня в 2009 р., м. Одеса).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 6 статтях, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Структура дисертаційної роботи обумовлена метою і завданнями дослідження і складається із вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, у тому числі список використаних джерел, що включає 254 найменувань – 24 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методологічну основу, показано наукову новизну його результатів, їх теоретичну і практичну цінність, подано інформацію про апробацію та публікацію основних положень і висновків дослідження, його структуру і обсяг.

У **першому розділі «Принципи права Європейського Союзу як об'єкт загальнотеоретичного дослідження»**, який складається із трьох підрозділів,

відбито стан наукової розробленості теми дослідження, надано загальнотеоретичну характеристику багатьох проблем принципів права, а також виявлено методологічні особливості загальнотеоретичного дослідження принципів права ЄС.

У *підрозділі 1.1. «Ступінь наукової розробленості теми»* існуючі наукові дослідження, що відносяться до тематики дисертації, поділено на три групи: 1) роботи, присвячені принципам права взагалі (ці роботи, у свою чергу, поділено на дві підгрупи: а) загальнотеоретичні роботи, присвячені принципам права; б) галузеві роботи, присвячені принципам права); 2) роботи, присвячені правовій системі Європейського Союзу в цілому; 3) спеціально-правові роботи, присвячені дослідженню принципів права ЄС. Аналіз кожної із зазначених груп робіт дозволив дійти висновку, що, незважаючи на існування значної кількості робіт, в яких розглядаються питання, що належать до принципів права як у загальнотеоретичному, так і в галузевому плані, спроба прямої постановки і комплексної монографічної розробки проблеми загальнотеоретичного аналізу принципів права Європейського Союзу ще не починалася. У роботах же з права ЄС загальнотеоретичний аспект цієї проблематики спеціально не розглядається. Загальнотеоретичні дослідження у цій сфері головним чином присвячені вивченню тих чи інших сторін правової системи ЄС. В існуючих роботах, присвячених принципам права ЄС, домінує головним чином розгляд змісту окремих принципів права ЄС. Відзначаючи певний ступінь наукової розробленості окремих аспектів проблематики цього дослідження, варто констатувати, що в юридичній науці залишаються недослідженими питання щодо поняття, особливостей, функцій, генезису і системи принципів права ЄС.

У *підрозділі 1.2. «Загальнотеоретична характеристика принципів права»* підкреслюється, що загальнотеоретична розробка багатьох проблем принципів права ЄС неодмінно припускає звертання до загальнотеоретичних уявлень про принципи права, отже, до деяких положень загальної теорії права. Справа в тому, що в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції стосовно поняття принципів права, їхніх особливостей та інших теоретичних проблем відсутні єдині уявлення.

Детально аналізуються найбільш дискусійні положення загальної теорії права стосовно розуміння принципів права, співвідношення правових норм і принципів, питань про те, чи мають бути законодавчо закріплені принципи права і чи є вони джерелом права, а також стосовно проблем класифікації принципів права.

Здійснений аналіз дозволяє уточнити дефініцію принципів права в такий спосіб: принципи права – це основні засади формування, розвитку і функціонування права, що відбивають сутність і призначення права, що концентровано виражають важливі риси, властиві даній правовій системі, які втілюють у собі найважливіші ціннісні орієнтири суспільства і визначають конкретний зміст і загальну концептуальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин.

Висловлюється думка про те, що правильним є погляд, відповідно до якого принципи права не обов'язково повинні бути сформульовані у правових нормах, тому що далеко не завжди і не всі принципи права прямо закріплюються у правових нормах. Звідси, обґрунтованим виглядає виділення писаних і неписаних, явних і неявних принципів права, розрізнення прямої фіксації (закріплення у конкретних правових нормах) і непрямой фіксації (коли принципи права логічно

впливають із сукупності норм). Безумовно, не можна ні ототожнювати норми-принципи зі звичайними нормами права, ні абсолютизувати їхню розбіжність. У дійсності принципи права є різноманітними за формою. Автор згодний з думкою про те, що принципи права можуть бути сформульовані прямо як принципи у тій чи іншій конкретній правовій нормі або розміщені у розділі загальних положень законів; окремі правові принципи прямо не містяться у правових нормах, вони виводяться зі змісту правових норм і містяться в законодавстві немовби в прихованому вигляді.

Сформульовано позицію щодо того, чи є принципи права джерелом права, що полягає в можливості апелювати до принципів права як до його джерела за відсутності відповідної норми для вирішення конкретної справи.

У підрозділі 1.3. «Методологічні основи загальнотеоретичного дослідження принципів права Європейського Союзу» розглядаються методологічні особливості загальнотеоретичного дослідження принципів права ЄС, що обумовлені об'єктом і предметом дослідження, які вимагають специфічного застосування деяких традиційних і нетрадиційних підходів і методів. Установлено, що одним із ведучих у методології цього дослідження є системний підхід. Є потрібним також використання аксіологічного (ціннісного) підходу, історико-генетичного і порівняльно-правового методів, а також герменевтичних процедур, як основних підходів і методів, виявлено особливості застосування цих методологічних інструментів у дослідженні.

Другий розділ «Генезис, поняття, особливості і функції принципів права ЄС» складається із трьох розділів, де висвітлюються питання генезису, джерел, поняття, особливості і функції принципів права ЄС, а також їх місця у правовій системі ЄС.

У підрозділі 2.1. «Генезис і джерела принципів права Європейського Союзу» підкреслюється, що у становленні і розвитку принципів права ЄС головна роль належить Суду Європейських співтовариств. Джерелом більшості загальних принципів права і деяких інших принципів є саме прецедентне право. Такими є, наприклад, принцип прямої дії і принцип верховенства права, принцип рівності (однакового відношення або недискримінації), принцип правової визначеності (чи правової безпеки), процесуальні принципи. Важливим і найбільш великим внеском Суду є визнання як загального принципу основних прав і свобод. Заслуга первісної розробки принципів пропорційності і субсидіарності також належить Суду Європейських співтовариств.

При формуванні загальних принципів права Судом основними джерелами були положення самих установчих договорів і самого правопорядку Європейських співтовариств (комунітарне право), правові системи держав-членів і міжнародне право. Однак при цьому право Європейського Союзу не вважається пов'язаним з конкретним змістом цих принципів, що установлюється національним або міжнародним правом. При запозиченні принципу з національного права для його визнання як загального принципу Суд не вважав, що він необов'язково має бути єдиним для правопорядків усіх держав-членів, але не повинен суперечити регулюванням інших держав-членів. Суд, запозичуючи національний досвід, не обирає найнижчого загального знаменника. Ще одним критерієм визнання

загальних принципів при запозиченні їх із національного права є сумісність із правопорядком Співтовариства, найбільша відповідність інтересам інтеграції, тобто Суд може виходити з національного права окремої держави-члена, якщо це щонайбільше відповідає цілям Європейських співтовариств.

Спочатку установчі договори не передбачали загальних принципів права, якими повинні були керуватися Європейські співтовариства при здійсненні покладених на них цілей і завдань. Однак ряд загальних принципів у подальшому було закріплено також в установчих договорах ЄС. У даний час основоположний характер принципу захисту основних прав і свобод для права ЄС і функціонування всіх його органів, інститутів і установ чітко зафіксований в установчих документах ЄС (пункт 1 ст. 6 Договору про ЄС в Амстердамській редакції). Свого законодавчого закріплення в установчих документах у 1992 р. знайшли і принципи субсидіарності (або додатковості) і пропорційності (або домірності), введені до правової системи ЄС Судом Європейських співтовариств. Детальне регламентування застосування цих принципів знайшло відображення у спеціальному Протоколі «Про застосування принципів субсидіарності і пропорційності», який відповідно до Амстердамського договору прикладено до Договору про ЄС у 1997 р.

Договірне походження має більшість спеціальних принципів права ЄС (такими є, наприклад, принципи економічної системи й економічної політики Співтовариства, принципи митного союзу ЄС, принципи екологічної політики). Своє закріплення вони головним чином знаходять в установчих договорах Європейських співтовариств. Лише іноді вони закріплюються в нормативних актах.

Принципи організації і діяльності Європейського Союзу також закріплюються в установчих договорах. Вони визначають основи структурної побудови інститутів ЄС, їхнє місце, роль і призначення в реалізації завдань і цілей інтеграції.

Комунітарне походження мають також такі спеціальні принципи, що закріплюють основи правового статусу окремих органів і посадових осіб Союзу, наприклад, принцип незалежності судів і суддів Союзу, Європейської комісії і ряду інших органів.

У підрозділі 2.2. «Поняття й особливості принципів права Європейського Союзу» аналізуються природа, ознаки й особливості принципів права ЄС, а також з'ясовуються природа цінностей Європейського Союзу та їхнє співвідношення з принципами права ЄС. На цій основі формулюються дефініції понять «принципи права Європейського Союзу» і «цінності Європейського Союзу».

Особливості принципів права Європейського Союзу обумовлені природою і змістом самої правової системи Європейського Союзу. Аналіз особливостей принципів права ЄС дозволяє виокремити їхні характерні риси по таких напрямках: за їх походженням (матеріальними джерелами), за джерелами їхнього закріплення (формальними джерелами), за їх змістом і за їх функціональним значенням.

Показано, що матеріальні і формальні джерела, а також зміст принципів права ЄС відрізняються різноманіттям. Матеріальними джерелами принципів права ЄС є міжнародне публічне право, загальні конституційні традиції держав-членів і конституційні, економічні і політичні основи самої європейської інтеграції, а формальними джерелами – прецедентне право, установчі договори й акти вторинного права. Розмаїтість принципів права ЄС у змістовному плані полягає в

тому, що деякі з них визначають співвідношення правової системи ЄС з національними правовими системами держав, що входять у Союз, другі – співвідношення її з рештою світу, треті – основи устрою і функціонування ЄС, четверті – основні засади в рамках окремих сфер правового регулювання ЄС і т.д. Роль принципів права ЄС у правовому регулюванні полягає в тому, що вони є самостійними джерелами права. Інтеграційний характер правової системи ЄС обумовлює особливу роль принципів права у зближенні (гармонізації й уніфікації) законодавства країн-членів. У формуванні єдиного європейського правового простору їхня роль є великою. Ще однією особливістю принципів права ЄС за їхнім функціональним значенням є їхній перетворюючий характер, що впливає із соціальної сутності самого права Європейського Союзу. Відомо, що на відміну від багатьох норм національного і міжнародного права, норми права Європейського Союзу не стільки закріплюють уже сформовані суспільні відносини (за допомогою владного встановлення – санкціонування або узгодження воľ суверенів), скільки змінюють, перетворюють їх (використовуючи методи гармонізації й уніфікації) і нерідко забезпечують їхній розвиток у заздальгідь заданому напрямку або навіть сприяють створенню нових суспільних відносин, яких не існувало раніше.

Аналіз природи, ознак і особливостей принципів права ЄС дозволяє сформулювати таку дефініцію поняття «принципів права Європейського Союзу»: принципи права Європейського Союзу – це керівні засади, що концентровано виражають важливі сутнісні риси і цінності, властиві правовій системі Європейського Союзу, визначають конкретний зміст і загальну концептуальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин у рамках інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу, відрізняються різноманіттям за їх походженням (матеріальними джерелами), за джерелами їхнього закріплення (формальними джерелами), за змістовним планом і за їхнім функціональним значенням.

У зв'язку з розглядом проблеми ще одним завданням є визначення співвідношення поняття «принципи права ЄС» із поняттям «цінності ЄС», безпосередньо пов'язаним із цими принципами і введеним Лісабонським договором. З'ясування природи й особливостей цінностей Європейського Союзу та їхнього співвідношення з принципами права ЄС дозволяє сформулювати таку дефініцію поняття «цінності Європейського Союзу»: цінності Європейського Союзу – це загальні принципи права ЄС найбільш високого порядку (так би мовити «мегапринципи»), що відбивають основні засади, які утворюють правове надбання сучасної європейської цивілізації, дотримання яких гарантовано на високому – наднаціональному – рівні. Їх можна назвати і принципами-цінностями, оскільки багато які з них (свобода, демократія, правова держава, повага прав людини й основних свобод) раніше були закріплені у ст. 6 Договору про Європейський Союз 1992 р., де було названо «принципами». Крім того, в інших статтях Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору (наприклад, ст. 21) зазначені цінності також називаються «принципами». У тій же статті, де закріплено цінності Союзу, вони визнаються загальними для всіх держав-членів, тобто входять до категорії загальних принципів права; вони є основними засадами, що утворюють правове надбання сучасної європейської цивілізації. Крім того, розглянуті

принципи-цінності відрізняються від інших принципів права ЄС рівнем і строгістю захисту у випадку порушення, причому санкції для держав-порушників передбачені самим установчим договором.

У *підрозділі 2.3. «Принципи права у правовій системі Європейського Союзу та їхні основні функції»* констатується, що принципи права ЄС у його правовій системі відіграють вагому і значиму роль, є важливим інструментом європейської правової інтеграції.

Як і в будь-якій правовій системі, у правовій системі ЄС роль принципів права характеризується так: по-перше, принципи права є каркасом, несучою конструкцією правової системи; по-друге, принципи права є орієнтиром у формуванні і розвитку права, вони є керівними ідеями для законодавця, визначаючи шляхи удосконалювання правових норм; по-третє, вони суттєво впливають на формування правосвідомості людей, оскільки люди у своєму повсякденному житті керуються, як правило, не конкретними правовими нормами, а скоріше правовими принципами; по-четверте, вони можуть бути безпосередньою основою для прийняття індивідуальних юридичних рішень по конкретних справах; по-п'яте, у випадках прогалин у законодавстві принципи права можуть використовуватися як юридична підстава при розгляді спорів про право, при цьому вони виступають як джерело права; по-шосте, принципи права сприяють правильному тлумаченню правових норм.

Функціональне значення принципів права ЄС пов'язано ще з авторитетом, який за ними визнається. Авторитет окремих фундаментальних принципів, закріплених і захищених міжнародними угодами, якими є установчі договори Європейського Союзу, додає їм характеру принципів наднаціонального рівня, що, хоча і з певними застереженнями, не повинні ігноруватися установчими органами країн, що підписали ці угоди. Особлива роль принципів права у правовій системі ЄС обумовлена також тим, що тут позитивне право не є гнучким і мобільним для повного відображення існуючих інтеграційних процесів, а також для їхнього подальшого розвитку, тому саме принципи права є незамінним інструментом інтеграції.

Принципи права, як і в будь-якій правовій системі, у правовій системі Європейського Союзу здійснюють певні функції. Функції принципів права ЄС – це основні напрямки правової дії принципів права ЄС, обумовлені суттю і соціальним призначенням даного права. Серед основних функцій принципів права ЄС варто виділити регулятивну, стабілізуючу, перетворюючу, охоронну, інтегративну, комунікативну та інтерпретаційну функції.

Регулятивна функція як сама головна, ключова функція принципів права ЄС полягає у їх ролі у формуванні і розвитку права, у правотворчості (відповідно до них здійснюється весь процес правової регуляції, формулюються й удосконалюються норми права), у правозастосуванні (принципи права можуть бути безпосередньою основою для вирішення конкретних справ і в даному випадку вони виступають як джерело права, вони використовуються при застосуванні аналогії права з метою подолання прогалин і протиріч у праві, у правозастосовній практиці за принципами права вивіряють, наскільки конкретна правова норма є правовою), у наданні самостійного впливу на суспільні відносини, що становлять предмет

правового регулювання. Стабілізуюча і перетворююча функції принципів права ЄС, хоча і є складовою частиною регулятивної функції принципів права, мають самостійне значення. Стабілізуюча функція принципів права ЄС припускає стабільність правового регулювання й існуючих правовідносин і, в остаточному підсумку, правопорядку; принципи права ЄС, на відміну від простих юридичних правил (норм права), що у періоди політичних, економічних і соціальних потрясінь піддаються більш глибоким змінам, забезпечують певну наступність юридичного порядку. Вони (особливо загальні принципи права) мають дуже довгий термін життя. Тим самим принципи права виступають фактором стабільності правової системи, не виключаючи при цьому можливості її еволюції. Якщо деякі принципи права ЄС здійснюють стабілізуючу функцію безпосередньо (наприклад, принцип правової визначеності), то інші – опосередковано. Перетворююча функція принципів права ЄС безпосередньо пов'язана з інтеграційною природою і соціальною сутністю права ЄС; як складова частина права Європейського Союзу, вони не стільки закріплюють уже сформовані суспільні відносини, скільки змінюють, перетворюють їх і нерідко забезпечують їхній розвиток у заздалегідь заданому напрямку чи навіть сприяють створенню нових суспільних відносин, яких не існувало раніше. Охоронна функція виражається в тому, що принципи права ЄС створюють охорону від сваволі суб'єктів права, забезпечують передбачуваність у регулюванні правовідносин, а також у визначенні заборон на здійснення протиправних діянь. Ще двома важливими взаємозалежними функціями принципів права ЄС, безпосередньо пов'язаними з природою даної правової системи, є інтегративна і комунікативна функції, суть яких полягає в тому, що за допомогою цих принципів відбувається справжній діалог між національними правовими системами і наднаціональною правовою системою, вони є важливим ефективним інструментом інтеграції, засобом забезпечення правової інтеграції, єдності європейського правового простору. Інтерпретаційна функція принципів права ЄС полягає у їхній вирішальній ролі у тлумаченні норм права ЄС по запитах національних судів Судом Європейських співтовариств (при цьому найчастіше Суд приймає акти тлумачення через принципи права, особливо через загальні принципи), у процесі судового контролю (при розгляді справ у порядку судового контролю відповідно до Договору про Європейське Співтовариство будь-який акт інститутів Співтовариства може бути відмінний через недотримання правової норми, пов'язаної із застосуванням Договору, який включає загальні принципи права), у тлумаченні судовими органами держав-членів ЄС національного законодавства відповідно до права ЄС і насамперед із принципами наднаціонального права (відповідно до принципу лояльної інтерпретації чи непрямої дії), при визначенні змісту неясних чи двозначних текстів.

Третій розділ «Система принципів права Європейського Союзу» складається з трьох підрозділів, що присвячені критичному аналізу сучасної юридичної літератури з розглянутої проблематики, розгляду принципів права ЄС у контексті Лісабонського договору та авторській розробці системи принципів права ЄС.

У підрозділі 3.1. «Сучасна юридична наука про класифікацію принципів права Європейського Союзу: критичний аналіз» здійснений критичний аналіз сучасної

юридичної літератури стосовно системи і класифікації принципів права Європейського Союзу дозволив дійти висновку, що, незважаючи на безліч класифікацій принципів права ЄС, на сьогоднішній день немає такої загально визнаної класифікації, яка поєднувала б усі принципи права ЄС у систему. Характерною для всіх західноєвропейських робіт у цій сфері є класифікація лише загальних принципів права Європейського Союзу. Як правило, крім загальних принципів права, не виокремлюються інші групи принципів права ЄС. Зокрема, не виокремлюються в особливу групу також спеціальні принципи права. Хоча у пострадянській юридичній науці також немає спеціального монографічного дослідження, який було би присвячено класифікації принципів права Європейського Союзу, однак на рівні навчальної літератури мають певні спроби. При цьому найбільш повним із всіх існуючих класифікацій принципів права ЄС, що охоплює більшість категорій цих принципів, є підхід авторів у книгах за редакцією

С. Ю. Кашкіна.

Установлено, що головний недолік існуючих класифікацій полягає в тому, що вони виробляються без обґрунтування їхньої системи, без опори на концептуальну основу їхнього виокремлення, тобто на певний критерій. Отже, довільним є також прирахування конкретних принципів до певних груп. При такому розкладі неможливо відповідати на запитання, чому ті самі принципи попадають одночасно до різних груп. У той же час наявні класифікації зберігають свою наукову цінність і можуть бути основою для подальшої розробки проблеми. При цьому представляється можливим сумістити підходи різних авторів. Саме різноманіття принципів права ЄС вимагає синтетичного підходу до розробки класифікації цих принципів. На сьогоднішній день щодо розглянутого питання особливо проблемними є: 1) встановлення ієрархічного співвідношення принципів права ЄС і місця загальних принципів в ієрархічній градації принципів права ЄС; 2) визначення місця принципів, що визначають її співвідношення з правовими системами держав-членів (принципи верховенства і прямої дії права ЄС) у системі принципів права ЄС; 2) уточнення місця принципів діяльності ЄС у системі принципів права Союзу, а також з'ясування співвідношення їх із галузевими й іншими категоріями принципів права.

У *підрозділі 3.2. «Еволюція системи принципів права Європейського Союзу у світлі Лісабонського договору»* система принципів права ЄС розглядається в контексті нового документа – Лісабонського договору, оскільки відповідно до цього документа в системі і змісті принципів права Європейського Союзу виробляються істотні зміни і доповнення, формується єдина і взаємозалежна комплексна система принципів права Європейського Союзу. Уводиться поняття «цінності Союзу» (ст. 2 Договору про ЄС), збагачується зміст багатьох принципів права, ряд основних із них зводиться до рангу цінностей Союзу, більш детально закріплюються цінності, інтереси і принципи, що визначають відносини Європейського Союзу з рештою світу (параграф 5 ст. 3 Договору про ЄС), більш чітко встановлюються принципи, що регулюють відносини між Союзом і державами-членами (ст. 4 Договору про ЄС), основні принципи, що регулюють межі компетенції Союзу та її здійснення (ст. 5 Договору про ЄС). Уводиться

принцип установлення привілейованих відносин ЄС із сусідніми державами (ст. 8 Договору про ЄС). Вперше в рамках окремого розділу (розділ 3 «Положення про демократичні принципи», ст.ст. 9–12 Договору про ЄС) встановлено систему демократичних принципів, які включають принципи демократичної рівності, представницької демократії, демократії, заснованої на участі громадян, збільшенні активної ролі національних парламентів.

Окрема група принципів передбачена у розділі II «Положення загального застосування» частини першої «Принципи» Договору про функціонування Європейського Союзу. Ці принципи є обов'язковими для ЄС при здійсненні ним своєї компетенції і включають: принцип забезпечення погодженості між різними напрямками політики і діяльності ЄС (ст. 7); принцип усунення нерівності і забезпечення рівності жінок і чоловіків (ст. 8); принцип урахування потреб у сприянні високому рівню зайнятості, у забезпеченні адекватного соціального захисту, у боротьбі із соціальною маргіналізацією і у високому рівні освіти, навчання й охорони здоров'я людей (ст. 9); принцип боротьби із соціальною дискримінацією по ознаках статі, раси чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації (ст. 10); принцип урахування потреб охорони навколишнього середовища (ст. 11); принцип урахування потреб захисту споживачів (ст. 12); принцип урахування потреб добробуту тварин при повазі до національних традицій у цій сфері (ст. 13); принцип визнання і поваги ролі служб загальноекономічного значення (ст. 14); принцип гласності (ст. 15); принцип поваги права людини на захист персональних даних (ст. 16); принцип дотримання статусу церков, релігійних і неконфесійних організацій і розвитку діалогу з ними (ст. 17).

Деякі принципи права, сформульовані раніше Судом Європейських співтовариств, одержують закріплення на рівні установчого документа. Одним із важливих принципів права ЄС – принцип верховенства права Союзу над національним правом держав-членів, що одержав закріплення ще у 60-х рр. минулого століття у рішеннях Суду Європейських Співтовариств – було включено до Декларації № 17 (Декларації про примата), яка додається до Лісабонського договору.

Основні права, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод і як вони впливають із загальних для держав-членів конституційних традицій, визнаються загальними принципами права і в такій якості входять до змісту права ЄС. Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод.

Лісабонським договором передбачено й інші принципи права ЄС, що належать до окремих сфер або аспектів діяльності ЄС, до окремих його інститутів. Наприклад, принципи економічної політики, принципи єдиного внутрішнього ринку, принцип незалежності членів Європейської комісії, Суду Європейського Союзу і т.д.

У *підрозділі 3.3. «Авторське визначення системи принципів права Європейського Союзу»* підкреслюється, що розробка науково обґрунтованої системи принципів права ЄС припускає використання синтетичного підходу, у рамках якого можуть бути об'єднані результати класифікацій принципів права ЄС

за різними критеріями. Системний розгляд вимагає також установлення вертикального і горизонтального взаємозв'язку принципів права ЄС, виявлення місця кожного принципу права в їхній системі. Важливо також при побудові системи принципів права ЄС урахувати зміни і доповнення, внесені до системи і змісту цих принципів відповідно до Лісабонського договору.

Авторське бачення системи принципів права ЄС виглядає так.

Вертикальну структуру принципів права ЄС представляє виокремлення загальних принципів права і спеціальних принципів права. Вони відрізняються між собою в залежності від сфери дії принципів права, за їхньою юридичною значимістю для правової системи і за походженням. Якщо загальні принципи права належать до правової системи в цілому, безвідносно до конкретних предметів її регулювання, і властиві правовим системам усіх держав-членів Союзу, то спеціальні – до правового регулювання в окремих сферах громадського життя, до окремих підрозділів системи права (галузей, інститутів і т.д.). Загальні принципи посідають чільне місце, будучи найважливішими основами європейської інтеграції. Спеціальні принципи права не повинні суперечити загальним принципам права, а у випадках колізії між ними переважну силу мають загальні принципи права. Якщо спеціальні принципи з погляду матеріального джерела є головним чином однорідними – комунітарними, то загальні принципи права за походженням відрізняються різноманітністю. Вони за цим критерієм можуть бути і міжнародними, і національними, і комунітарними. Ці елементи становлять горизонтальну структуру загальних принципів права ЄС.

Варто розрізняти загальні принципи права у вузькому розумінні і в широкому розумінні. Загальні принципи права у вузькому розумінні охоплюють принципові цінності Союзу. За змістом вони можуть бути поділені на три групи: 1) основні права людини; 2) демократичні принципи; 3) принципи правової держави.

Загальні принципи права в широкому розумінні, крім загальних принципів у вузькому розумінні, включають такі групи принципів: 1) принципи взаємодії з іншими правовими системами (принципи верховенства і прямої дії), а також принципи, що регулюють відносини між Союзом і державами-членами (такими відповідно до Лісабонського договору є принципи рівності держав-членів, поваги національної індивідуальності держав-членів, поваги основних функцій держав, лояльного співробітництва); 2) принципи, що визначають відносини Європейського Союзу з рештою світу (мир, безпека, стійкий розвиток планети, солідарність і взаємна повага народів, вільна і справедлива торгівля, викорінювання бідності і захист прав людини, у тому числі прав дитини, принципи міжнародного права, особливо принципи Статуту ООН – параграф 5 ст. 3 Договору про ЄС); 3) процесуальні принципи (право бути заслуханим, право на захист, що крім права на справедливе слухання, включає право на юридичне представництво, право не свідчити проти самого себе, а також право на конфіденційний обмін інформацією між юристом і його клієнтом (юридичний професійний привілей і т.д.); 4) загальні структурні принципи – принципи організації (наприклад, принцип єдиного членства, принцип єдності керівних інститутів, принцип збереження «*acquis communautaire*», принцип єдиного громадянства, принцип єдності цілей); 5) загальні функціональні принципи (наприклад, принципи пропорційності і

субсидіарності, принцип рівності, принцип законності, принцип поваги національної індивідуальності держав-членів, принцип співробітництва між окремими інститутами й іншими органами Союзу).

Горизонтальну структуру спеціальних принципів права ЄС становить їхній поділ на матеріальні й інституціональні, оскільки спеціальні принципи пов'язані окремими компонентами системи права ЄС, якими є матеріальне право й інституціональне право. До матеріально-правового компоненту системи права ЄС належать галузеві й міжгалузеві принципи права, а також принципи права інститутів, що становлять вертикальну структуру спеціальних принципів матеріального права. Інституціонально-правовому компоненту системи права ЄС відповідають структурні принципи (принципи організації) і функціональні принципи (принципи функціонування – діяльності), що становлять вертикальну структуру спеціальних принципів інституціонального права.

ВИСНОВКИ

У роботі представлено вирішення наукового завдання, суть якого полягає в тому, що в ній уперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне загальнотеоретичне дослідження поняття, особливостей, функцій, генезису, джерел і системи принципів права Європейського Союзу. Здійснене дослідження дало можливість дійти таких висновків:

1. Аналіз природи, ознак і особливостей принципів права ЄС, а також з'ясування природи цінностей Європейського Союзу та їхнього співвідношення з принципами права ЄС дозволили сформулювати такі дефініції понять «принципи права Європейського Союзу» і «цінності Європейського Союзу»:

Принципи права Європейського Союзу – це керівні засади, що концентровано виражають важливі сутнісні риси і цінності, властиві правовій системі Європейського Союзу, визначають конкретний зміст і загальну концептуальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин у рамках інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу, відрізняються різноманіттям за їх походженням (матеріальними джерелами), за джерелами їхнього закріплення (формальними джерелами), у змістовному плані і за їх функціональним значенням.

Цінності Європейського Союзу – це загальні принципи права ЄС найбільш високого порядку (так би мовити «мегапринципи»), що відбивають основні засади, які утворюють правове надбання сучасної європейської цивілізації, дотримання яких гарантовано на високому – наднаціональному – рівні. Їх можна назвати і принципами-цінностями, які відрізняються від інших принципів права ЄС рівнем і строгістю захисту у випадку порушення, причому санкції для держав-порушників передбачені самим установчим договором.

2. У становленні і розвитку багатьох принципів права ЄС головна роль належить Суду Європейських співтовариств. Джерелом більшості загальних принципів права і деяких інших принципів є саме прецедентне право. При формуванні загальних принципів права Судом основними джерелами були положення самих установчих договорів і самого правопорядку Європейських співтовариств (комунітарне право), правові системи держав-членів і міжнародне

право. Однак при цьому право Європейського Союзу не вважається пов'язаним конкретним змістом цих принципів, що установлювався національним або міжнародним правом. При запозиченні принципу з національного права для його визнання як загального принципу Суд не вважав, що він необов'язково має бути єдиним для правопорядків усіх держав-членів, але не повинен суперечити регулюванню інших держав-членів. Суд, запозичуючи національний досвід, не обирав найнижчого загального знаменника. Ще одним критерієм визнання загальних принципів при запозиченні їх із національного права є найбільша відповідність інтересам інтеграції, тобто Суд може виходити з національного права окремої держави-члена, якщо це щонайбільше відповідає цілям Європейських співтовариств.

Спочатку установчі договори не передбачали загальних принципів права, якими повинні були керуватися Європейські співтовариства при здійсненні покладених на них цілей і завдань. Однак ряд загальних принципів у подальшому були закріплені також в установчих договорах ЄС. Договірне походження має більшість спеціальних принципів права ЄС. Вони головним чином знаходять свого закріплення в установчих договорах Європейських співтовариств. Лише іноді вони закріплюються у нормативних актах.

3. Особливості принципів права Європейського Союзу обумовлені природою і змістом самої правової системи Європейського Союзу. Аналіз особливостей принципів права ЄС дозволяє виокремити їхні характерні риси по таких напрямках: за їх походженням (матеріальними джерелами), за джерелами їхнього закріплення (формальними джерелами), за їх змістом і за їх функціональним значенням. Показано, що матеріальні і формальні джерела, а також зміст принципів права ЄС відрізняються різноманіттям. Матеріальними джерелами принципів права ЄС є міжнародне публічне право, загальні конституційні традиції держав-членів і конституційні, економічні і політичні основи самої європейської інтеграції, а формальними джерелами – прецедентне право, установчі договори та акти вторинного права. Розмаїтість принципів права ЄС у змістовному плані полягає в тому, що деякі з них визначають співвідношення правової системи ЄС з національними правовими системами держав, що входять у Союз, інші – співвідношення її з рештою світу, треті – основи устрою і функціонування ЄС, четверті – основні засади в рамках окремих сфер правового регулювання ЄС і т.д. Роль принципів права ЄС у правовому регулюванні полягає в тому, що вони є самостійними джерелами права.

4. Функції принципів права ЄС – це основні напрямки правової дії принципів права ЄС, обумовлені суттю і соціальним призначенням цього права. Серед основних функцій принципів права ЄС варто виокремити регулятивну, стабілізуючу, перетворюючу, охоронну, інтегративну, комунікативну та інтерпретаційну функції.

5. Система принципів права Європейського Союзу – це сукупність тісно взаємозалежних та ієрархічно побудованих між собою керівних засад, що визначають загальну концептуальну спрямованість і конкретний зміст правового регулювання суспільних відносин у рамках інтеграційного утворення – Європейського Союзу.

6. Розробка науково обґрунтованої системи принципів права ЄС припускає використання синтетичного підходу, у рамках якого можуть бути об'єднані результати класифікацій принципів права ЄС за різними критеріями. Системний розгляд вимагає також установлення вертикального і горизонтального взаємозв'язку принципів права ЄС, виявлення місця кожного принципу права в їхній системі. Важливо також при побудові системи принципів права ЄС врахувати зміни і доповнення, внесені до системи і змісту цих принципів відповідно до Лісабонського договору.

7. Відповідно до Лісабонського договору в системі і змісті принципів права Європейського Союзу виробляються істотні зміни і доповнення, формується єдина і взаємозалежна комплексна система принципів права Європейського Союзу. Уводиться поняття «цінності Союзу», збагачується зміст багатьох принципів права, ряд основних із них зводиться до рангу цінностей Союзу, більш детально закріплюються цінності, інтереси і принципи, що визначають відносини Європейського Союзу з іншим світом, більш чітко також встановлюються принципи, що регулюють відносини між Союзом і державами-членами, основні принципи, що регулюють межі компетенції Союзу та її здійснення. Вперше в рамках окремого розділу встановлено систему демократичних принципів. Одного із важливих принципів права ЄС – принцип верховенства права Союзу над національним правом держав-членів – було включено до Декларації № 17 (Декларації про примата), яка додається до Лісабонського договору. Основні права, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод і як вони впливають із загальних для держав-членів конституційних традицій, визнаються загальними принципами права і в такій якості входять до змісту права ЄС. Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод.

8. Авторське бачення системи принципів права ЄС виглядає так. Вертикальну структуру принципів права ЄС представляє виокремлення загальних принципів права і спеціальних принципів права. Вони відрізняються між собою в залежності від сфери дії принципів права, за їхньою юридичною значимістю для правової системи і за походженням. Загальні принципи займають чільне місце, будучи найважливішими засадами європейської інтеграції. Спеціальні принципи права не повинні суперечити загальним принципам права, а у випадках колізії між ними переважну силу мають загальні принципи права. Якщо спеціальні принципи з погляду матеріального джерела є головним чином однорідними – комунітарними, то загальні принципи права за походженням відрізняються різноманітністю. За цим критерієм вони можуть бути і міжнародними, і національними, і комунітарними. Ці елементи становлять горизонтальну структуру загальних принципів права ЄС.

Загальні принципи права ЄС включають такі групи принципів: 1) принципи-цінності Союзу (за змістом вони, у свою чергу, можуть бути поділені на три групи: а) основні права людини; б) демократичні принципи; в) принципи правової держави); 2) принципи взаємодії з іншими правовими системами, а також принципи, що регулюють відносини між Союзом і державами-членами; 3) принципи, що визначають відносини Європейського Союзу з рештою світу; 4)

процесуальні принципи; 5) загальні структурні принципи – принципи організації; 6) загальні функціональні принципи.

Горизонтальну структуру спеціальних принципів права ЄС становить їхній поділ на матеріальні та інституціональні, оскільки спеціальні принципи пов'язані окремими компонентами системи права ЄС, якими є матеріальне право й інституціональне право. До матеріально-правового компоненту системи права ЄС належать галузеві й міжгалузеві принципи права, а також принципи права інститутів, що становлять вертикальну структуру спеціальних принципів матеріального права. Інституціонально-правовому компоненту системи права ЄС відповідають структурні принципи (принципи організації) і функціональні принципи (принципи функціонування – діяльності), що становлять вертикальну структуру спеціальних принципів інституціонального права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Колесніченко В. В. Особливості принципів права Європейського Союзу / В. В. Колесніченко // Південноукраїнський правничий часопис. – О., 2008. – № 4. – С. 62-64.

2. Колесніченко В. В. Сучасна юридична наука про класифікацію принципів права Європейського Союзу: критичний аналіз / В. В. Колесніченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Голов. ред. С. В. Ківалов. – О., 2009. – Вип. 47. – С. 346-352.

3. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського Союзу у світлі Лісабонського договору / В. В. Колесніченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Керівник авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Фенікс, 2009. – Вип. 36. – С. 181-187.

4. Колесніченко В. В. Ценности и принципы права Европейского Союза: проблемы соотношения / В. В. Колесніченко // Актуальные проблемы правового регулирования хозяйственной деятельности в современной Украине : материалы межвуз. науч.-практ. конференції (19 декабря 2008 г). – Симферополь : КРП Изд-во «Крымучпедгиз», 2008. – С. 22-23.

5. Колесніченко В. В. Роль і значення принципів права Європейського Союзу в правовому регулюванні / В. В. Колесніченко // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: сучасний стан, проблеми та шляхи вирішення : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (10 квітня 2009 р., м. Одеса). – О. : ОДУВС, 2009. – С. 48-49.

6. Колесніченко В. В. Регулятивна та інтерпретаційна функції принципів права Європейського Союзу / В. В. Колесніченко В. В. // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу Одеської національної юридичної академії (5–6 червня 2009 р., м. Одеса). – О., 2009. – С. 638-639.

АНОТАЦІЯ

Колесніченко В.В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

У дисертації представлено вирішення важливого наукового завдання, що полягає у комплексному загальнотеоретичному аналізі поняття, особливостей, функцій, генезису, джерел і системи принципів права Європейського Союзу.

Вперше на монографічному рівні розкрито особливості принципів права Європейського Союзу, розроблено поняття «цінності Європейського Союзу», виявлено його співвідношення з поняттям «принципи права Європейського Союзу». Отримали подальшого розвитку загальнотеоретичні проблеми принципів права, питання генезису і джерел принципів права Європейського Союзу. Вдосконалено поняття «принципи права ЄС», «функції принципів права ЄС» і «система принципів права ЄС». Проаналізовано зміни і доповнення в системі і змісті принципів права Європейського Союзу згідно з Лісабонським договором. Виявлено роль і функціональне значення принципів права у правовій системі Європейського Союзу, виокремлено і проаналізовано такі функції принципів права, як регулятивна, охоронна, стабілізуюча, перетворююча, інтеграційна, комунікативна та інтерпретаційна. Запропоновано авторське визначення системи принципів права Європейського Союзу із застосуванням синтетичного підходу з урахуванням змін і доповнень в системі принципів права Європейського Союзу згідно з Лісабонським договором.

Ключові слова: принципи права ЄС, поняття принципів права ЄС, особливості принципів права ЄС, функції принципів права ЄС, генезис і джерела принципів права ЄС, система принципів права ЄС, Лісабонський договір.

АННОТАЦІЯ

Колесниченко В.В. Принципы права Европейского Союза: общетеоретическое исследование. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2010.

В диссертации представлено решение важной научной задачи, заключающейся в комплексном общетеоретическом анализе понятия, особенностей, функций, генезиса, источников и системы принципов права Европейского Союза.

Впервые на монографическом уровне раскрыты особенности принципов права Европейского Союза, предложены определения понятий «принципы права Европейского Союза» и «ценности Европейского Союза»: принципы права Европейского Союза – это руководящие начала, которые концентрированно выражают важные сущностные черты и ценности, свойственные правовой системе

Европейского Союза, определяют конкретное содержание и общую концептуальную направленность правового регулирования общественных отношений в рамках интеграционного объединения – Европейского Союза, отличаются многообразием по их происхождению (материальным источникам), источникам их закрепления (формальным источникам), в содержательном плане и по их функциональному значению; ценности Европейского Союза – это общие принципы права ЕС наиболее высокого порядка, отражающие основные начала, образующие правовое достояние современной европейской цивилизации, соблюдение которых гарантировано на высоком – наднациональном – уровне.

Получили дальнейшее развитие общетеоретические проблемы принципов права, вопросы генезиса и источников принципов права Европейского Союза. Усовершенствованы понятия «функции принципов права ЕС» и «система принципов права ЕС». Анализированы изменения и дополнения в системе и содержании принципов права Европейского Союза согласно Лиссабонскому договору.

Выявлены роль и функциональное значение принципов права в правовой системе Европейского Союза, выделены и проанализированы такие функции принципов права, как регулятивная, охранительная, стабилизирующая, преобразовательная, интегративная, коммуникативная и интерпретационная.

Предложено авторское определение системы принципов права Европейского Союза с применением синтетического подхода с учетом изменений и дополнений в системе принципов права Европейского Союза согласно Лиссабонскому договору. Установлено, что вертикальную структуру принципов права ЕС представляет выделение общих принципов права и специальных принципов права. Если специальные принципы с точки зрения материального источника являются главным образом однородными – коммунитарными, то общие принципы права по происхождению отличаются разнородностью. По этому критерию они могут быть и международными, и национальными, и коммунитарными. Эти элементы составляют горизонтальную структуру общих принципов права ЕС.

Общие принципы права ЕС включают следующие группы принципов: 1) принципы-ценности Союза (по содержанию они, в свою очередь, могут быть поделены на три группы: а) основные права человека; б) демократические принципы; в) принципы правового государства); 2) принципы взаимодействия с другими правовыми системами, а также принципы, регулирующие отношения между Союзом и государствами-членами; 3) принципы, определяющие отношения Европейского Союза с остальным миром; 4) процессуальные принципы; 5) общие структурные принципы – принципы организации; 6) общие функциональные принципы.

Горизонтальную структуру специальных принципов права ЕС составляет деление их на материальные и институциональные. К материально-правовому компоненту системы права ЕС относятся отраслевые и межотраслевые принципы права, а также принципы права институтов, которые составляют вертикальную структуру специальных принципов материального права. Институционально-правовому компоненту системы права ЕС соответствуют структурные принципы (принципы организации) и функциональные принципы (принципы

функционирования – деятельности), составляющие вертикальную структуру специальных принципов институционального права.

Ключевые слова: принципы права ЕС, понятие принципов права ЕС, особенности принципов права ЕС, функции принципов права ЕС, генезис и источники принципов права ЕС, система принципов права ЕС, Лиссабонский договор.

SUMMARY

Kolesnichenko V.V. Principles of European Union Law: general-theoretical research. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Law) on the speciality 12.00.01 – theory and history of the state and law, history of political and legal doctrines. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2010.

In the thesis the solution of an important scientific problem which consists in complex general-theoretical analysis of concept, features, functions, genesis, sources and system of principles of European Union Law is produced.

First on the monographic level the peculiarities of principles of European Union Law are disclosed, the concept of “values of the European Union” is developed, its correlation with the concept of “principles of European Union Law” is found. The general-theoretical problems of principles of law, the issues of genesis and sources of principles of European Union Law received are developed. The concepts of “principles of European Union Law”, “functions of principles of European Union Law”, and “system of principles of European Union Law” are improved. Changes and supplements in the system and concept of principles of European Union Law under Lisbon Treaty are analyzed. Role and functional meaning of principles of law in legal system of the European Union are shown; such functions of law as regulative, protective, stabilized, recreative, integration, communicative and interpretative are emphasized and analyzed. The author’s meaning of the system of principles of European Union Law with the using of the synthetical approach with taking account of changes and supplements in the legal system of European Union under Lisbon Treaty is suggested.

Key words: principles of EU Law, concept of principles of EU Law, peculiarities of principles of EU Law, functions of principles of EU Law, genesis and sources of principles of EU Law, system of principles of EU Law, Lisbon Treaty.